

De første menneskene i fjorden

Fra en arkeologisk utgraving i Kvænangen

Av Jan Isaksen

For ca. 20.000 år siden begynte den store innlandsisen å smelte. Snart grodde det fram mose og lav, og etter hvert også urter og trær, der det i den første tida hadde vært fjell, stein og grus.

Havet var rikt på fisk og sjøpattedyr som sel og hval. Stadig nye fuglearter tok landet i bruk, landpattedyrene fulgte etter, og så, for 10 - 11.000 år siden skuet det første mennesket utover landskapet her nord.

Den eldste tida kaller en for eldre steinalder. Den kjennetegnes ved at menneskene hogg flint og enkelte andre harde steinarter for å skaffe seg redskaper som spyd- og pilespisser, kniver, økser og skinnskrapere.

Yngre steinalder kjennes ved at redskapene ble mer bearbejdet, i første rekke ved sliping. I tillegg til flint, kunne dermed også andre steinarter tas i bruk. På Nordkalotten regner en skillet mellom eldre og yngre steinalder til 4.500 - 5.000 år f. Kr.

I Kvænangen er det registrert flere hundre steinaldertufter, de fleste fra yngre steinalder. En finner dem på nes og i bukter flere steder i fjorden, fra de innerste fjordstrøk og utover til Spildra og Seglvik der det er registrert svært mange. Noen utgravninger er foretatt; på Sørstraumen, i Jøkelfjord, på Spildra og i Olderfjord, men de fleste tuftene ligger som de har ligget i flere tusen år. En finner dem i terrenget gjerne som små groper med forhøyninger omkring, oftest sirkulære.

Somrene 2007/2008 foretok en gruppe arkeologistudenter fra Tromsø Museum en utgraving på Eidebakken i Kviteberg under ledelse av professor Char-

lotte Damm. Feltet ligger et par hundre meter ovenfor dagens bebyggelse, og er rester etter boliger som er 6 - 8.000 år gamle. En dag hadde de åpen dag for bygdefolket, og vi benyttet anledningen til å se på utgravningene, samt å stille professor Damm noen spørsmål om utgravningene på Kviteberg.

Hvorfor valgte dere å grave ut akkurat her?

Denne utgravingen er en del av et større forskningsprosjekt der vi vil vite mer om tida midt mellom de eldste funn i Norge og yngre steinalder. Forholdsvis lite fra denne epoken er tidligere utgravd i Troms, men i Finnmark er det foretatt noen utgravninger. Det vi finner her vil bli samholdt med utgravninger foretatt andre steder, slik at vi kan få et hovedbilde av denne tidsepoken.

Har dere funnet noe interessant?

Vi har gjort mange interessante funn, redskaper laget av ulike steinmaterialer med begynnende sliping i enkelte tilfeller. Det er tydelig slektskap og likheter med funn i Finnmark, men med helt klare lokale variasjoner. I Finnmark, både i Varanger og på Sørøya, er redskapene ofte laget av kvarts. I Kvænangen er alternative lokale råstoffer i stor grad tatt i bruk. Alle de steinsortene som redskapene er laget av, finnes i nær-områdene. Det er tydelig at folk har eksperimentert med de lokale materialene, og fått fram gode redskaper av dem. Ganske mye flint er brukt. Det dreier seg om strandflint, større eller mindre steiner som de har funnet langs strendene. Finkornet kvartsitt er hentet fra Riiddevarre, bergkrystaller finnes i Burfjord, og

Fra utgravingsfeltet. Charlotte Damm til venstre. Torulaget er fjernet og tatt vare på. Etter at feltet er undersøkt, legges alt tilbake på plass. Studentene leter etter spor fra de som bebodde husene. Foto: Jan Isaksen

jaspis forekommer i Dingabukta utenfor Kviteberg. Alle disse er harde bergarter, og de utgjør hovedmengden av funnene, men vi har også gjort enkelte funn der materialet var bløtere bergarter som skifer og sandstein. De brukte selvfølgelig også andre lokale ressurser til lage redskaper av, som tre, horn og bein, men

slike har smuldret hen og blitt borte i løpet av de tusener av år som er gått.

Hvordan skjedde innvandringen til dette området, og hvordan var kontakten med folk på andre steder?

De fleste forskere er enige om at innvandringen hit skjedde sørfra, fra det som i dag er Sør - Norge. Hele

landet ble ganske raskt tatt i bruk, allerede i løp av 500 til 1.000 år nådde de første menneskene helt til Nordishavets kyster. Det var folk som levde av fiske og sanking, og som trakk nordover etter som de hadde utviklet gode nok båter og teki for fiske og fangst. Tradisjonelt har det vært hev folk trakk nordover på grunn av villreinjakten. Se denne jakten hadde en viss betydning både for disse folk mat, skinn til klær og telt, samt horn og ulike redskaper, var nok fiske og seljakt viktigere sett under ett, spesielt for de som levde her ut kysten.

Egentlig vet en lite om senere innvandringer muligens skjedde overgangen fra eldre til yngre alder ved at det kom innsig av nye stammer ut Det er tydelige kulturelle fellestrekk over hele kalotten, og likheter i utførelsen av flere redskaper. Dette tyder på at folk har hatt en viss form for kontakt med hverandre. Det kan ha dreid seg om keforflyttinger, men kan like gjerne ha bakgrunnser og handelsveier. Mange løsfunn, spesielt fra steinalder, viser likhet både i materialvalg og form, noe som fordrer en viss form for kultur- og utveksling. Som eksempler kan nevnes at en ferkniv som er funnet på Hamnes, er lik en nordsv type, pilespisser funnet i Nord - Troms er lik piler fra Rovaniemi i Finland, og i en boplass i Utsjokk det funnet pilespisser av russisk type. Det er også likhet mellom helleristingene i Alta og tilsvarende ved Kvitsjøen og Onega i Russland.

Kan du gi et situasjonsbilde om hvordan det var å bo her i denne tida, og hvordan folk levde?

Havet gikk jo ganske mye høyere da enn nå, og netop derfor fin sandbukta her hvor boligene lå. Menneskene likte å bygge sine boliger nær sjøen, og strandka

landet ble ganske raskt tatt i bruk, allerede i løpet av 500 til 1.000 år nådde de første menneskene helt fram til Nordishavets kyster. Det var folk som levde av jakt, fiske og sanking, og som trakk nordover etter hvert som de hadde utviklet gode nok båter og teknologi for fiske og fangst. Tradisjonelt har det vært hevdet at folk trakk nordover på grunn av villreinjakten. Selv om denne jakten hadde en viss betydning både for å skaffe folk mat, skinn til klær og telt, samt horn og bein til ulike redskaper, var nok fiske og seljakt viktigere året sett under ett, spesielt for de som levde her ute ved kysten.

Egentlig vet en lite om senere innvandringer, men muligens skjedde overgangen fra eldre til yngre steinalder ved at det kom innsig av nye stammer utenfra. Det er tydelige kulturelle fellestrekk over hele Nordkalotten, og likheter i utførelsen av flere redskapstyper. Dette tyder på at folk har hatt en viss form for kontakt med hverandre. Det kan ha dreid seg om folkeflyttinger, men kan like gjerne ha bakgrunn i reiser og handelsveier. Mange løsfunn, spesielt fra yngre steinalder, viser likhet både i materialvalg og utforming, noe som fordrer en viss form for kultur- og kunnskapsutveksling. Som eksempler kan nevnes at en skiferkniv som er funnet på Hamnes, er lik en nordsvensk type, pilespisser funnet i Nord - Troms er lik pilespisser fra Rovaniemi i Finland, og i en boplass i Utsjoki er det funnet pilespisser av russisk type. Det er også stor likhet mellom helleristingene i Alta og tilsvarende felt ved Kvitsjøen og Onega i Russland.

Kan du gi et situasjonsbilde om hvordan det omtrent så ut her i denne tida, og hvordan folk levde?

Havet gikk jo ganske mye høyere da enn nå, og dannet ei fin sandbukta her hvor boligene lå. Menneskene likte å bygge sine boliger nær sjøen, og strandkanten

Del av ei øks som er laget av sandstein. Legg merke til at deler av øksa er slipt. Foto: Jan Isaksen

En nesten helt knivblad bogd av chert. Foto: Jan Isaksen

gikk like nedenfor hustuftene. Antakelig lå skogen tettere, med både lauvtrær og furu som gav både brensel og ly. Det sto tre - fire boliger her, sannsynligvis telt av skinn over et reisverk av tre, med stein og jord rundt bunnen for å holde teltene på plass og uværet ute.

Dette var nok en sesongboplass, kanskje mest brukt om våren og sommeren. Kvænangsfjorden var en økonomisk enhet, med et næringsgrunnlag som var knyttet til hele fjordsystemet, kanskje også med kontakter til øyene i vest. Lignende systemer fantes i naboområdene, for eksempel i Altafjorden. Menneskene hadde et mobilt levevis, der ressursene i hele fjorden ble utnyttet etter årstidene. De brukte skinnbåter som var sydd sammen omkring et rammeverk, og kom seg ut på øyer, holmer og skjær. Her samlet de skjell og egg om våren, de jaktet på sel og fisket i fjorden, og i elvene fanget de laks. En viktig ressurs var også jakten på villrein i forbindelse med vandringene vår og høst. Det var livsgrunnlag nok, noen ganger overflod av mat som kunne bli avløst av vanskeligere tider. Men begrensinger i befolkningsveksten lå ikke nødvendigvis i tilgangen på mat. En ulykke på havet der noen av jegerne omkom, kunne få alvorlige konsekvenser for resten av flokken. Det samme med sykdom og andre ulykker. Barsedødeligheten var sikkert uhyggelig stor. Alt i alt var folketallet ganske stabilt gjennom hundrer og tusener av år. Om vinteren samlet "stammen" seg, kanskje i Kvænangsbøtn, kanskje ei tid også i Lillestrømmen. Restene etter boligene der, samt helleristingen, tyder på at der har folk levd sammen over lengre tid, med mer permanente, gammelignende boliger. På vinterboplassen ble større religiøse sermonier gjennomført, familieband ble knyttet til "nabostammene," og ekteskap inngått. Heller ikke om vinteren hadde folk tid til direkte lediggang, de gjorde sikkert noe nyttig hele tiden. Kanskje ble det likevel tid til lek og spill,

og til fortellinger av historier og viktige hendelser. Muntlige overleveringer fra eldre betydde sikkert mye, noe som hevet statusen til de gamle. Livsnødvendige kunnskaper ble overført til de yngre gjennom arbeid og fortellinger. Slike områder kunne være fiske- og fangstredskaper, bygging av båt og hus, gode fangst- og jaktsteder, farlige plasser, samt behandling og tilberedning av mat og klær. I det hele tatt overføring av alle de kunnskaper og livserfaringer som var forutsetninger for å kunne virke og overleve i et marginalt område så langt mot nord.

Skinnskrape hogd av flint. Foto: Jan Isaksen

I Nord-Troms har vi mye historien lar seg beskue over tomtorva for å kunne "se" at det har tilbake i regionen!

Det har vært nevnt "de tre sammenhenger. Slik er det her i tre vesentlige organer som også er slik: Årboka, Menneske og naturen i Nord-Troms, utgitt i 1975, Nord-Troms Historielag fra 1979, Nord-Troms historiemuseum som har dato fra 1979 og leum i 2004. Det er selvsagt også foreninger i regionen som "tar s

Men tar man seg en tur fra sørfjord, til nordst i Nord-Troms, Kvænangsfjorden, er det en tur på mye historisk etter "veien"! I tillegg til Markedsplassen, området med fangstgropene, Lullesletta med det som måtte befinne seg over til andre sida av fjorden med det som måtte befinne seg i næringsnæringsområde: Gamslett-anlegg, søk. Kirkene må en heller ikke "turistmagneter"!

Jeg har inntrykk av at området er godt kjent pga Giæver-gården og Baalsrud-affæren, med en avstikker

Videre over fjorden i Kåfjord-området er det gruveanleggene i Ankerlia være at